

Hegnsvig, var den mindste i Ribe amt og er da også udvidet til det ukendelige i dag, mens en anden, Grene, i 1891 blev erstattet af en ny. I moderne tid her herredet fået fem flere kirker.

Kirkerne i Voldby, Søby, Sporup, Skorup, Tvilum og Hammel er præget af, at de alle hørte under Frijsenborg til 1921-23, mest naturligvis Hammel med det store flotte epitafium for Valdemar Parsberg (død 1607) og familie og med sarkofagerne udført af C. F. Stanley i Frijsenborg gravkapel. Et par meget interessante fotos viser kirken udsmykket i anledning af Christian IXs død. Den beskedne altertavle fra 1849 erstattede en renæssancealtertavle, som flyttedes til Voldby, hvis Claus Berg-altertavle, fra o. 1525, med en makaber fremstilling af de 10.000 kristnes martyrium nu er ophængt som dekoration på skibets nordvæg.

Med undtagelse af Tvilum er alle kirkerne granitkvaderkirker fra o. 1200 og har været pænt udstyret med portaler, billedsten etc. Kirkeejerens energiske vedligeholdelsesarbejder i 3. kvartal af det 19. årh. indebar imidlertid omsætning af facaderne, og adskillige granitkvadre befinder sig i dag på Frijsenborg, hvortil redaktionen beklageligvis ikke har haft adgang. Tvilum, tidligere klosterkirke, er et gotisk langhus.

Danmarks Kirker beskriver og registrerer. Kun en sjælden gang slipper en vurdering lykkeligt igennem. I Ods hd.

karakteriseres Rørvig kirke som en lille, men meget fin romansk kirke, et korbuekrucifiks i Egebjerg fra slutningen af 13. årh. som fornemt, og indholdet i en grav fra ca. 1386 i Højby kirke som enestående, mens den (i øvrigt ikke ringe) sengotiske altertavle i N. Asmindrup, indirekte, betegnes som temmelig råt skåret, og korbuekrucifikset i Odden som primitivt skåret eller særpræget. I de ultrakorte historiske indledninger er der enkelte supplerende oplysninger: Rørvig er Isøre, stedet for kongevalgene 1074 og 1104, og i Højby lå der en adelig hovedgård 1338-77. Af kirkebeskrivelserne fremgår, at Højby og Vig har haft hævet gulv i skibets vestende forbeholdt kirkeejeren, at begge kirker fik solide tårne o. 1400, og skibet i Højby »elegante« hvelvinger med gode kalkmalerier. Højby og Vig var meget store sogne, men hvis vi medtager, at der i det 14. årh. lå større adelsgodser i Højby, Egebjerg og (formentlig) Vig (i hvert fald i Kelstrup lige ved), aftegner der sig lidt af et mønster. Hverken i Odden eller Asmindrup sogne var der nemlig nogen større adels- eller bispegård.

Egebjerg og Vig har overdådige Lorentz Jørgensen-altertavler og Odden kirkegård det bekendte monument over de faldne i slaget ved Odden i 1808. Om graven i Højby se Ebbe Kløvedal Reichs seneste roman.

Erik Ulsig

OLDTID OG MIDDELALDER

Lotte Hedeager: *Danmarks Jernalder. Mellem stamme og stat.* (Aarhus Universitetsforlag, 1990). 432 s. + 161 s. mikrofiche, 371 kr.

Lotte Hedeagers disputats om statsudviklingen i jernalderen er – eller burde være – en sensation, ikke mindst for historikere. Pointen i bogen er en 'parallelforskydning' af Danmarkshistorien

på godt og vel et halvt årtusinde. Groft sagt er bestræbelsen at påvise eller sandsynliggøre, at den statsmagtsudvikling, som vi hidtil har ment foregik i vikingetiden i virkeligheden foregik i romersk jernalder i 3. og 4. århundrede og fremad.

Denne bestræbelse forfølges ad to forbundne veje: Dels foretages med udgangspunkt i især strukturmarxistisk antropologisk teori en særdeles teoribevist indkredsning af relevante undersøgelsesfelter, hvor især teorien om »prestigevarsystemet« bliver vigtig; og dels har forfatteren foretaget et imponerende, kolossalt registrerings- og bearbejdningsarbejde af det foreliggende empiriske materiale i form af (i hovedsagen) arkæologiske fund m.h.p. at nå frem til generaliseringer, som kan bringes i forbindelse med de teoretiske udgangspunkter. I forordet hævdes det, at der er set bort fra de »historiske kilder«. For så vidt som der hermed menes skriftlige kilder overholdes denne proklamation fornuftigvis ikke, omend ikke alle mere eller mindre til rådighed stående skriftlige kilder inddrages.

Det, der fylder mest i bogen, og som må have fyldt mest i Lotte Hedeagers tilværelse, er registreringen og bearbejdningen af de arkæologiske fund – heraf alene 9650 gravfund. Fundregistreringerne fylder således små 200 sider og 150 sider er fyldt med udbredelseskort, histogrammer over fundfordelinger, korrelationstabeller mv., hvortil slutter sig lange verbale analyser. Det er således muligt, omend tidkrævende, at gå bogens generaliseringer efter i sømmene og fx. foretage statistiske analyser ud fra andre kriterier end de af Lotte Hedeager valgte. Denne del af bogen må antages at være af stor og blivende værdi for arkæologer.

Det store materiale underkastes analyser m.h.p. at belyse tre forskellige »niveauer«: Ideologi og rituel kommu-

nikation, politiske og sociale systemer samt bebyggelse og økonomi – i den nævnte 'omvendte' rækkefølge. Undersøgelserne af niveauerne gennemføres uafhængigt af hinanden og hovedresultatet blir, at romersk jernalder (ca. kr.f. til 400 e.kr.f.) skiller sig ud, samt at der indenfor denne periode på væsentlige felter kan konstateres store ændringer midtvejs – mellem ældre og yngre romersk jernalder. Her sker da ifl. Lotte Hedeager udkrystalliseringen af den eller de »arkaiske« stat(er) på dansk område.

At der i romersk jernalder foregår ændringer i retning af noget, der opfylder Lotte Hedeagers definition på arkaisk stat, forekommer overbevisende godtgjort. Dog kan det være vanskeligt at dele hendes opfattelse af, at de ændringer, der forekommer i bebyggelserne og bebyggelsesmønstret ved overgangen fra ældre til yngre romersk jernalder skyldes indgreb fra sådanne statsmagter. Det forekommer højt usandsynligt, at hjemmegroede statsmagter skulle have haft magt og administrativ kapacitet til at gribe grundlæggende ind i alle kendte bebyggelser på dette tidspunkt. Sagen stiller sig anderledes, hvis der var tale om erobring og kolonisering udefra. I så fald skulle denne imidlertid omfatte hele landet, og noget sådant er ikke forfatterens mening. Omlægninger i bebyggelserne skyldes nok snarere økologiske/produktionsmæssige forhold. Når sådanne forklaringer ikke anses for vigtigst, hænger det nok sammen med, at Lotte Hedeager som andre arkæologer har reageret mod den tidligere enerådende opfattelse af den senere jernalder som en dramatisk krisetid. I stedet ser hun mere eller mindre konstaterbare ændringer i bebyggelses- og driftsforhold som udtryk for en driftsintensivering, ligesom hun mener, at de statsstrukturer, hun har afdeknet i romertiden, konsolideres og

videreudvikles i den resterende del af jernalderen samt i vikingetiden.

Nu er udviklingen i den såkaldte germanske jernalder, som hun selv understreger, ikke Lotte Hedeagers hovedærinde. Og det er givetvis en fornuftig prioritering, idet fundmængden fra denne periode er bemærkelsesværdigt beskedent. Imidlertid må spørgsmålet om, hvad der skete efter romertiden, for en middelalderhistoriker rejse sig med fornyet styrke efter Lotte Hedeagers disputats. Hvis udviklingen efter romersk jernalder skal opfattes som kontinuerlig fremgang både på det produktionsmæssige og statslige niveau med tilhørende overklasse, kan det blive vanskeligt at forstå middelalderens udvikling. Imidlertid var romersk jernalder efter alt at dømme en usædvanlig rig periode – specielt den første halvdel. Klimaet var ifl. foreliggende viden yderst behageligt, bebyggelsestætheden var ifølge foreliggende undersøgelser imponerende. Dertil kom, at en pæn del af den voldsomme beskatning, som efterhånden knækkede det vestromerske rige, ad forskellige veje havnede i Danmark. I germansk jernalder var eller blev det slut med disse gunstige forhold. Lotte Hedeager forklarer nedgang i ofringer af kostbarheder med, at samfundsstrukturen nu var så konsolideret, at det ikke længere var påkrævet at markere den ideologisk. I Sverige fortsatte de absolutte topguns imidlertid med at ofre mængder af kostbarheder i forbindelse med deres begravelse perioden igennem. Det gjorde de sikkert også i Danmark, men den bredere overklasse gjorde det næppe. Vel fordi der ikke var så meget at ofre af, og måske kneb det i det hele taget med at opretholde en (særligt) bred overklasse. Stater og overklasser er dyre. Det prestigevaresystem, som Lotte Hedeager finder i romersk jernalder, krævede store tilførsler udefra for at fungere.

Hvis de mekanismer, som bragte dem hertil i romertiden, faldt væk, måtte de skaffes ved plyndring eller bytte med hjemlige ressourcer. Men i længden var der næppe så meget at hente ved plyndring som før, og så måtte man klare sig med udgangspunkt i hjemlige ressourcer. En fortsat udvikling af en statsstruktur måtte da bevæge sig i retning af et mere 'feudalt' system og basere sig på (større) faste afgifter. Noget sådant antydes også i bogen. I så fald sætter produktion og produktivitet i landbruget grænserne. Og for så vidt som udenlandske ressourcer blev vanskeligere tilgængelige, måtte der flere hjemlige end før til at opretholde status quo.

Udviklingen i landbrugsproduktionen blir altså afgørende, og vedrørende dette rejser der sig en del spørgsmål ved læsningen af bogen. Ifølge pollendiagrammer breder skoven og især bøgeskoven sig på den bedste jord, mens heden breder sig på den dårligste. Dette må betyde en reduktion af produktionen af dyrefoder i f.t. normalt producerende græsarealer, uanset at svin kunne finde føde i bøgeskoven. Til gengæld skulle kornproduktionen være vokset, især produktion af rug og havre, som efterhånden blir de dominerende kornarter. Desuden hævdes det, at kvægbesætningerne voksede. Fra yngre romersk jernalder var der sket en sammenflytning af bebyggelsen i færre, men større enheder, og driftssystemet ændredes fra et rotationssystem med braklægning og brug af gødning til permanent dyrkning af gødede indmarker. Dette sidste må forudsat uændret teknologi og uændret gødningsmængde føre til et mindre udbytte af agerbruget, idet man afskærer sig fra den gevinst, som braklægning medfører. En øget vegetabilsk produktion forudsætter da væsentlig mere gødning, dvs. flere dyr, og de kunne næppe finde meget føde i

ekspanderende bøgeskove. Det er også tankevækkende, at middelalderens spredning af bebyggelserne normalt forklares med en intensiveret agerbrugsproduktion. Det forekommer altså lidt mærkeligt, at mængden af kornpollen skulle øges. Men måske er forklaringen en kraftig øget havreproduktion? Havre er/var nøjsom, men gav i 1500-tallet kun det halve udbytte i f.t. byg. I øvrigt reduceres befolkningstallet i Vestjylland og langs kysterne. Og hvad der ikke nævnes i bogen: Langt de fleste af de kendte bebyggelser ophører så vidt vides før eller i løbet af germansk jernalder.

For at komme videre med germansk jernalder, må der først og fremmest gøres flere fund – især vedr. bebyggelsen og dens udvikling. Indtil dette evt. måtte føre til håndfast dokumentation for det modsatte, forekommer det undertegnede at være klogest ikke at være alt for optimistisk på denne periodes vegne.

Der er stadig en del at diskutere. Og det er vigtigt at fastholde langtidsperspektiverne, således som det gøres i bogen. Diskussionen skal imidlertid ikke fordunkle, at Lotte Hedeager har skrevet en fortræffelig bog. Den er ikke særlig let læst, men det er jo så heldigt, at hun også har overkommet at skrive bd. 2 af Politikens og Gyldendals Danmarkshistorie, som er yderst fornøjelig læsning, så det kan anbefales nye læsere at starte dér. I øvrigt kan det undre at disputatsen ikke er oversat til udenlandsk. Vejen frem for de ambitioner Lotte Hedeager repræsenterer hedder komparative studier, og den fagoffentlighed hun først og fremmest skriver for har ikke mange medlemmer i Danmark. Hvis den såkaldte »ny arkæologi« skal overleve og fortsat udvikles i en periode, hvor interessen og sansen for de store overblik er beskeden, må

dens dyrkere kunne inspirere hinanden.

Anders Bøgh

Ole Fenger og Chr. R. Jansen (red.): *Jydske Lov 750 år*. (Udgiverselskabet ved Landsarkivet for Nørrejylland, 1991). 312 s. kr. 375.

E. A. Abitz og P. G. Ørberg: *Med lov skal land bygges. Håndskrifter og bogtryk*. (Udgiverselskabet ved Landsarkivet for Nørrejylland, 1991). 54 s. kr. 50.

Jubilæer for historiske begivenheder er som bekendt en succesbranche i disse år. Det store, umådeligt flotte, men næsten uhåndterlige festskrift til Jyske Lovs seneste jubilæum er da også efter sigende udsolgt i 2500 eksemplarer. Imidlertid er det mest interessante ved historiske jubilæer måske deres egen historie. Jyske Lovs forrige jubilæum i 1941 blev også bl.a. fejret med et festskrift. Dette indeholder en artikel af Niels Knud Andersen om »Kanonisk rets indflydelse på Jyske Lov«, hvor forfatteren konkluderer ved med stor tilslutning at citere J. L. A. Kolderup Rosenvinge for følgende: »man opgav den gang ikke blindt sit eget for det fremmede, men man tog, hvad der passede for vore forhold, og man var ikke så urimelig, i et og alt at identificere vore egne tilstande med dem, som fandt sted i fremmede lande«. Derudover kan man som afslutning på introduktionen, skrevet af redaktøren, Erik Reitzel-Nielsen læse, at »Fortalen (til Jyske Lov) er den stadige opfordring til nutiden og fremtiden om at bygge samfundet på samme vis og forme lovene efter de principper, der blev lovfæstet hin martsdag for 700 år siden«. Det sidste bestrides ikke i 1991-festskriftet, men understreges ej heller – når bortses fra vor kloge dronnings forord. Derimod